

Krékits József: Felszólító performatív beszédaktusok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006. 225 lap.

A monográfia szerzője a performatív beszédaktusok kutatásában mind ez ideig elsősorban az orosz nyelvre irányuló munkásságával vívott ki hazai és nemzetközi ismertséget – többek között a címben megfogalmazott kérdést vizsgálta orosz nyelvi anyagon a már korábban könyvként benyújtott és megvédett akadémiai doktori értekezésében is. Ezen előzmény ismeretében annál örvendetesebb most, hogy kutatói látókörét jelentősen tágítva, legújabb nagy formátumú munkájában, az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent monográfiájában a performatív felszólítások fajtáit és szerteágazó változatait, kifejezőmódjait a magyar nyelvben vizsgálja meg a tőle megszokott alapos-sággal, és mutatja be azokat szemléletesen, igen gazdag (többségében szépirodalmi művekből származó, kisebb részt sajtónyelvi) példaanyagon. Tudomásom szerint a magyar nyelvészetben e témakörben Krékits József munkája az első ilyen vállalkozás, mely az adott kérdést teljesen átfogó, aprólékosan kidolgozott, elemzéseiben következetesen végigvezetett kutatást mutat be.

Krékits József a felszólítás beszédaktusait úgy tekinti, mint egyfajta „közvetlen beavatkozásokat a dolgok rendjébe” (ezt a szóhasználatot Róna-Tas Andrástól vette át), és ennek megfelelően azokat egy tágabb szövegnyelvészeti keretbe foglalja. Napjaink nyelvészeti irányzatainak pluralizmusában Krékits kerüli az egyoldalúságot, a szerző egyik érdeme éppen az, hogy hatékonyan ötvözi a különböző, a jelen munka ismeretében kijelenthetjük: az egymást jól kiegészítő nyelveirési stratégiákat – a csírájában E. Koschmiederre visszavezethető, de lényegében J. R. Searle és J. L. Austin nevéhez kapcsolt beszédaktuselmélet pragmatikai vonatkozásait a modern szemantikával, a strukturális mondattannal és az előfeltevés elméletével. A téma kifejtésében a szerzőre a különböző korszakok legjobb hagyományait megteremtő, illetve továbbvivő nemzetközi és hazai kutatók hatottak meghatározó erővel – a már fentebb említett neven kívül olyanok, mint pl. E. Benveniste, A. V. Bondarko, Ju. D. Apreszjan, M. Ja. Glovinszkaja, E. V. Paduceva, A. Wierzbicka, ill., a jelen kor hazai nyelvészei közül, mindenekelőtt Deme László, Kiefer Ferenc, É-Kiss Katalin, Nádasdy Ádám és Péter Mihály. A filozófusok és logikusok gondolataira is kitérített mértékben támaszkodik (lásd Hegel, Wittgenstein, Wright, ill. Heller Ágnes, Hankiss Elemér, Farkas Katalin és Kelemen János gondolatainak idézését), érvelésében, a vizsgált jelentések valóságghű feltárásában helyet kapnak pszichológusok állításai is (Pléh Csaba, Buda Béla). A nyelvészet társtudományaira való támaszkodás fontossága az egyes beszédaktusok elemzéséből következik. Például, részben pszichológiai érvekkel alátámasztva, Krékits figyelembe veszi a beszélő vagy a címzett (vagy mindkettő) pozitív érintettségét (involváltságát), és önálló fejezetekben mutatja be a *javaslat*, az *ajánlás* és a *tanács* aktusminőségeit, hangsúlyt adva ezáltal is a közöttük lévő különbségeknek. Ennek lényege, hogy a *javaslat* pozitívan értékelt kezdeményezést jelöl, az *ajánlat* választást feltételező preferenciát, a *tanács* pedig empátiát (segítséget). A javaslat implicit értékmutatója a *jó* (*jav-*) alakra vezethető vissza, az ajánlat pozitív értékelésében pedig a 'jobb(an), inkább', illetve 'legjobb' jelenségek játszanak szerepet (vö. 67–8. o.).

Teljes mértékben azonosulok a szerzővel, amikor a vizsgált nyelvi jelenségek bemutatásánál két univerzális logikai-deduktív oppozíciót feltételez: a *centrum* és *periféria*, valamint az *általános* és *egyedi* szembeállítását, azok kölcsönviszonyát. Az előbbi a prágai iskola, az utóbbi a hegeli filozófia tanításában gyökerezik. A könyv szerzője az elméleti kérdések vitájához való viszonyulásában nem kerüli meg az eddig még tisztázatlan, megoldatlan részleteket, ellenkezőleg, bátran belenyúl több olyan „darázsfejszékbe” is, melyekben az általános aspektuskutatás örökösén visszatérő kérdései formálódnak immár mintegy másfél évszázada heves viták keresztjűzében (lásd pl. a perfektív invariánsról írottakat). Továbbá, ráirányítja a figyelmet olyan összefüggésekre, amelyek korábban vagy észrevétlenek maradtak, vagy nem kaptak kellő hangsúlyt. Ilyen újításnak, továbblépésnek tűnik számomra a perlokúció következetes hangsúlyozása az illokúció mellett (ti. többen is csak ez utóbbit, mint valamely hatást veszik figyelembe, nem számolva a perlokutív következménnyel). Kré-

kits kétségtelenül hozzájárul e két fogalom pontosabb meghatározásához, a különbségük és összefüggésük tisztázásához.

Érdekes, eredeti s egyben bátor gondolat, hogy a szerző az illokúciót és a perlokúciót „pragmatikai aspektusoknak” tekinti, természetesen nem a leíró alaktan és mondatan kereteiben, hanem egy magasabb szintű összefüggésben: Krékits egy a szöveg szintjén megnyilvánuló pragmatikai „szemléleti” oppozíciót feltételez, melynek szemantikailag megfelel a leíró nyelvészetben jól ismert (és kellő részletességgel leírt) imperfektív – perfektív aspektusbeli szembeállítás. Ez utóbbi a magyarban szintaktikailag meghatározott kategória, azaz a mondat szintjén képez oppozíciót, eltérve ebben a szláv nyelvektől, melyekben a szemléleti oppozíció jellege annak szabályos morfematikus jelöltségéből adódóan elsődlegesen morfológiai. A példák valóban arról tanúskodnak, hogy mindkét a szerző által vizsgált szinten az említett oppozíciós párok tagjai részben hasonlóképpen viszonyulnak egymáshoz a jelöltség–jelöletlenség kérdésében (itt azonban nem a formai, hanem a szemantikai jelöltségről van szó), s ezért is fontos a szemantikai és pragmatikai aspektusok, azaz az imperfektív–perfektív, illetve az illokúció–perlokúció kölcsönhatásának tanulmányozása.

A könyvben felvetett problémák, illetve a különböző felszólító beszédaktusok kidolgozásának sokoldalú elméleti megalapozottsága meggyőző erővel hat az olvasóra, akit a szerző „biztos kézzel” vezet az egyébként nem mindig könnyen követhető nézetek közötti eligazodásban. Elvitathatatlan érdeme a szerzőnek továbbá, hogy jó arányérzékkel kapcsolja össze az elméletet a gyakorlattal, azaz a nyelvhasználat, a beszédetika gyakorlatias tudnivalóival. Amint ő maga is írja, értekezésének eredményei használhatók a szótár- és tankönyvírásban, a felsőoktatásban, a kommunikációkutatásban, valamint a tudományág belső fejlődésének előmozdításában (195. o.). Hozzátenném ehhez még, hogy ez a könyv nemcsak a magyar szakos, illetve a magyar anyanyelvű hallgatók képzésében nyújthat majd segítséget, de megítélesem szerint felhasználható a magyar mint idegen nyelv oktatásában is, természetesen elsősorban mint a tanár egyik fontos kézikönyve, de el tudom képzelni a nyelvelsajátítás előrehaladott, felső fokú szakaszában a nyelvészet iránt érdeklődő idegen ajkú diák által közvetlenül használt segédkönyvként is. Nem szorul bővebb indoklásra, hogy a könyvben feldolgozott beszédaktusok, melyek a mű gerincét alkotják, nevezetesen az *explicit és implicit performatív kérések, javaslatok, ajánlások, tanácsok, felszólítások, felhívások, meghívások*, (ugyanezen fejezetben még: *invitálások, kínálások*), *figyelmeztetések, prevenciók, követelések, parancsok, megbízások, megengedések és tiltások* kivétel nélkül szerves részét alkotják mindennapi beszédünknek, ezért azok formai, stilisztikai, illetve pragmatikai változatai fontosak mind az anyanyelvi nevelésben, mind a magyar mint idegen nyelv tanításában. A szerző az említett beszédaktusok vizsgálatakor számos, jellemzően árnyalatnyi különbségekre utaló finom megfigyelést közöl, s ráirányítja a figyelmet a jelentésváltozások eseteire is, arra, hogy az egyes aktusok szemantikailag metszhetik, átfedhetik egymást.

A könyvben való tájékozódást jól segíti a beszédaktusoknak megfelelő fejezetek szerinti tagolás, a magyar nyelvű összefoglaló, illetve – a németül (is) olvasók számára – az azt követő német nyelvű összegző tanulmány (Anstelle des Resümees), valamint a munkát záró név és tárgymutató.

Végző összegzésként elmondható, hogy Krékits József fentebb ismertetett könyve imponálóan gazdag forrásnyelvi korpuszon, széleskörű, nyelvészetileg és interdiszciplinárisan is megalapozott tudományos háttérrel elvégzett, új eredményeket felmutató kutatásról tanúskodik, amely tárgyában és megközelítésében jól illeszkedik a már eddig is ismert hazai általános és magyar nyelvészeti kutatások különböző irányzataihoz.

Jászay László